

Mahdoton kilpajuoksu? Oikeus viestinnän kehityksen mahdollistajana

HAKUSANAT: viestintäoikeus, sääntely, sananvapaus, viestintä, digitalisaatio

1. Johdanto

Tässä artikkelissa näkökulmana on erityisesti viestinnän teknologisen kehityksen suhde oikeuteen. Tarkastelu on osin historiallinen, ja näkökulma nojautuu viestintäoikeuteen. Sananvapauden ja viestinnän tutkimuksessa huomion keskipiste on usein sisältö. Sisältö voi olla kriminalisoitua, ankarammin verotettua tai tehty sellaisten prosessien avulla, jotka loukkaavat esimerkiksi journalistista etiikkaa. Nyt keskiössä on teknologia, jonka avulla erilaisia sisältöjä levitetään ja saadaan. Rajanveto on joiltakin osin epäselvä, koska mediatutkija *Marshall McLuhania* lainaten väline on viesti.¹ Toisaalta samaa teknologista ratkaisua voidaan käyttää eri tavoin tehtyjen viestien välittämiseen. Esimerkiksi paperilla voi levittää kirjoitusta, kuvia ja symboleita.

Oikeuden ja teknologian suhdetta voidaan kuvata kilpajuoksuna. Oikeus pyrkii reagoimaan teknologian muutoksiin ja jopa ennakoimaan niitä. Kilpajuoksumetaforassa voidaan lähteä kahdesta eri näkökulmasta. *Aisopoksen* klassisessa sadussa jänis ja kilpikonna juoksevat kilpaa. Jänis on nopea, mutta ottaa nokoset kesken kilpailun. Kilpikonna on puolestaan hidas, mutta saavuttaa jäniksen ja voittaa. Tässä metaforassa jänis on teknologia ja kilpikonna oikeus. Teknologinen kehitys ei ole tasaista tai ennustettavaa, jolloin sopivilla sääntelyinstrumenteilla on kehitettävissä malleja, joita voidaan soveltaa uuteen teknologiaan. Näennäisesti nopeasta teknologisesta muutoksesta ei automaattisesti seuraa, että oikeus ei pysyisi perässä. Toisaalta toisen kreikkalaisen, *Zenonin*, paradoksia mukaillen kumpikaan ei voisi saavuttaa toista kilpajuoksussa, koska toinen on aina hieman edempänä. Teknologiaa on haluttu säännellä, mutta uusi teknologinen

* *Riku Neuvonen*, OTT, dosentti, julkisoikeuden yliopistonlehtori, Tampereen yliopisto; yliopistotutkija, Helsingin yliopisto. Artikkelin on kirjoitettu Strategisen tutkimuksen neuvoston (STN) konsortion DECA (Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta, 352559) luomissa puitteissa.

1. ”The medium is the message” tarkoittaa, että väline (medium, sanan ”media” yksikkömuoto) määrittää, kuinka viesti on käytettävissä eli havaittavissa. Ks. Marshall McLuhan, *Understanding Media: the Extensions of Man*. McGraw-Hill 1964, s. 3.

innovaatio on luonut kokonaan uuden alan tai muokannut viestinnän kenttää perustuksia myöten. Teknologia on aiheuttanut EU-oikeuden vieteriukkovertauksen tapaan yllättäviä ja uudenlaisia oikeudellisia asetelmia. Tämän vuoksi rajoittavan sääntelyn rinnalle on otettu myös mahdollistaminen ja kehityksen tukeminen.

Artikkelissa tutkimuskohteena on oikeus viestinnän ja julkisuuden kehityksen mahdollistajana nimenomaisesti viestintään liittyvän teknologian kehityksen näkökulmasta. Keskeinen teema on, millaisin tavoin ja keinoin oikeus voi mahdollistaa viestinnän muutokset ja julkisuuden kehityksen siten, että demokraattisen oikeusvaltion perusrakenteet eivät vaarannu. Oikeuden mahdollisuuksien avaruuden hahmottamisen ja erilaisten oikeuden mahdollisuuksien käyttöön liittyvien valintojen analysoimiseksi on hyödynnettävä tietoa siitä, kuinka viestintäteknologian ja julkisuuden muutoksiin on historian aikana reagoitu oikeudellisin keinoin. Toisaalta samalla on huomioitava, kuinka viestinnän teknologinen kehitys on vaikuttanut erityisesti sananvapausoppiin. Artikkelissa esitellään erilaisia käännekohtia viestinnän teknologian ja oikeuden välisessä suhteessa. Tällä tavoitellaan toisaalta taustaa tulevaisuuteen suuntaaville johtopäätöksille ja toisaalta muistutetaan, että muutoksessa usein toistetaan samankaltaisia kehityskulkuja. Mediahistoriassa tällainen taaksepäin katsominen ja rinnastukset ovat vakiintunut tapa tulkita viestinnän muutoksia.²

2. Viestintäteknologia

Viestintäteknologia tarkoittaa nykyisin elektronisia medioita, joita voidaan käyttää tietojenkäsittelyssä.³ Tieto- ja viestintäteknologia (TVT), englanniksi information and communication technology (ICT), on nykykäytössä keskittynyt kuvaamaan elektronisia eli tällä hetkellä digitaalisia medioita. Se kattaa toki fyysiset esineet eli levykkeet ja myös radion sekä television. Joissain yhteyksissä viestintäteknologian piiriin lasketaan myös kirjallinen ilmaisu. Tässä yhteydessä määrittely ei ole olennaista, vaan tarkoitan viestinnän teknologioilla kaikenlaisia erilaisia tapoja viestiä.

Toinen tapa hahmottaa asia olisi puhua viestinnän muodoista tai tavoista. Muotojen ja tapojen määritelmät ovat vielä epäselvempiä. Teknologisesti painettu media muodostaa yhden kokonaisuuden, mutta muodoiltaan ja tavoiltaan se voi jakaantua kirjoihin, sanomalehdistöön, aikakauslehdistöön, sarjakuviin

2. Jukka Kortti, *Mediahistoria: viestinnän merkityksiä ja muodonmuutoksia puheesta bitteihin*. SKS 2016.

3. Viestintäteknologiasta ja sen vaikutuksista historiallisesta näkökulmasta ks. Kortti 2016, s. 3–15.

ja vastaaviin, joita on säännelty ja säännellään edelleen toisistaan poikkeavin tavoin. Tämä rikkoo osittain erottelun sisällön ja teknologian välillä. Toisaalta tavassa tuottaa samalla teknologisella periaatteella erilaisia viestejä erilaisin tekniikoin on merkki muutoksesta ja kehityksestä, joka liittyy sisältöjen esitystapoihin – puhutaan viestintäteknologiasta ja viestinnän tekniikoista.

Viestinnän sääntelyssä teknologinen muutos on aina herättänyt sääntelijän. Ensimmäisinä kehitysaskelina voidaan pitää kirjoitustaidon kehittämistä, joka on johtanut kirjoitetun ja painetun sanan kehittämiseen.⁴ Alkuaikoina käsin kirjoitetut ja kopioidut savilaatat, papyrukset, pergamentit ja vastaavat eivät vaatimansa työmäärän vuoksi edellyttäneet erityistä valvontaa. Toinen viestintään vaikuttanut tekijä oli yleinen lukutaito. Pitkään lukea osasi lähinnä eliitti, kirkollisissa tehtävissä olevat ja työnsä puolesta lukutaitoa tarvitsevat. Vallanpitäjät ja uskonnolliset auktoriteetit luonnollisesti pyrkivät vaikuttamaan viestintään, mutta erityinen sääntely ei ollut tarpeen.

Sääntelyn näkökulmasta viestinnän teknologisen kehityksen ensimmäinen tarkasteltava kohta on kirjapainotaito. Euroopassa kirjapainotaidon kehitti *Johannes Gutenberg* vuonna 1441. Kirjapaino mahdollisti aiemmin käsin kopioitujen kirjojen ja viestien painamisen suurissa erissä. Samaan aikaan lukutaito oli yleistynyt, joten maalliset ja kirkolliset vallanpitäjät aloittivat painettujen kirjojen tarkastamisen ja tekivät kirjapainotoiminnasta luvanvaraista.⁵

Kirjapainotaidon kehityksen jälkeisissä sääntelykäännteissä on havaittavissa samanlainen kehitys. Ensin on teknologinen edistysaskel, joka luo uudenlaisen tavan viestiä tai tehostaa olemassa olevaa viestintää. Tämän jälkeen esille nousee huoli, joka voi perustua haluun sensuroida poliittista viestintää, tai huoleen esimerkiksi moraalista, siveellisyydestä tai viestinnän vaikutuksista lapsiin. Pahimmillaan nämä ovat kehittyneet moraalipaniikeiksi, joista on seurannut toimenpiteitä sisältöjä vastaan paitsi sääntelytasolla myös suoranaisten toimintana.⁶ Viestinnän teknologiseen kehitykseen on näin ollen vastattu usein sääntelyllä ja jopa sensuurilla.

Joissakin tilanteissa sensuuri ja sääntely voivat toimia synnä innovaatioille tai kehitykselle, mutta tämä on usein eräänlainen oheisseuraus, jota ei tavoitella. Sensuurin ja ankaran sääntelyn sijasta oikeudellisin keinoin voidaan tavoitella

4. Kirjoitusmerkkien jäljentäminen painolaattojen avulla keksittiin ilmeisesti Kiinassa vuonna 870. Painolaattojen käyttäminen säädettiin heti luvanvaraiseksi. Ks. Paul Blanshard, *The Right to Read*. Beacon Press 1955, s. 29–30.

5. Sinänsä kirjan tyyppisten artefaktien historia ei liity suoraan kirjapainoon. Ks. Irene Vallejo, *Papyrus – kirjan katkeamaton tarina*. S&S 2021.

6. Moraalipaniikeilla on yllättävän usein kiinnekohta viestintään ja teknologiaan. Uusi teknologia mahdollistaa uutta viestinnässä tai muussa kulttuurissa, mikä puolestaan herättää erilaisia huolia ja sääntelyvaatimuksia. Ks. Kenneth Thompson, *Moral Panics*. Routledge 1998. Aihetta käsittelevä perusteos on Stanley Cohen, *Folk Devils and Moral Panics*. 3. painos. Routledge 2002 (alun perin 1972).

myös kehitystä ja uusia innovaatioita. Tällöin on usein käytetty puitelakeja ja jopa otettu kantaa vastuukysymyksiin niin, että vastuut ja niistä mahdollisesti tulevat seuraukset eivät ole esteenä toiminnalle.

Viestintäteknologian sääntelyn näkökulmasta tässä artikkelissa tarkastellaan historiallisia kehityskulkuja, joissa oikeus on vastannut viestinnän teknologian kehitykseen. Tarkastelussa ovat erityisesti sääntelytoimenpiteet ja laajemmin sananvapausajattelun muutos kehityksen seurauksena. Keskiössä on muutos, jossa oikeudellinen sääntely on osin muuttunut esteestä mahdollistajaksi, ja se, kuinka tätä muutosta voitaisiin tulevaisuudessa jatkaa.

Sääntely keskittyy tässä artikkelissa nimenomaisesti teknologiapohjaiseen sääntelyyn. Täältäkin osalta erityinen huomio on virallisessa sääntelyssä. Näin ollen itsesääntely ja yhteissääntely eivät ole tarkastelun keskiössä kuin mainintoina tilanteista, joissa sääntelyvaihtoehdoksi on tullut muu normatiivinen lähestymistapa kuin valtioperustainen oikeudellinen sääntely. Samalla on huomattava, että hyviä sääntelyesimerkkejä löytyy esimerkiksi joukkoviestinnän sääntelystä. Organisoituneen joukkoviestinnän toimintaa Suomessa sääntelevä laki eli sananvapauden käyttämisestä joukkoviestinnässä annettu laki (420/2003, sananvapauslaki) on lähestymistavaltaan teknologianeutraali ja kestänyt aikaa kohta 20 vuotta.⁷ Samoin joukkoviestinnän itsesääntely on Suomessa ollut teknologianeutraalia siinä missä monessa maassa itsesääntely(kin) on perustunut teknologiaan. Näin ollen Journalistin ohjeet ja Julkisen sanan neuvosto ovat mukautuneet viestinnän teknologian muutoksiin.⁸

3. Sananvapaus ja viestinnän sääntelyn muutos

3.1. Viestinnän teknologia sananvapausopin muokkaajana

Sananvapaus on monitasoinen aate ja oikeus.⁹ Sananvapaus voidaan ymmärtää historiallisesti kehittyneeksi ja koko ajan kehittyväksi yhteiskunnalliseksi aatteenksi.¹⁰ Sananvapaus on myös ihmisoikeussopimuksissa turvattu ihmisoikeus

7. Lakia edeltänyt painovapauslaki (1/1919) oli voimassa yli 80 vuotta, mutta sähköisestä viestinnästä ei ollut vastaavaa lakia, joten mm. päätoimittajan vastuu toteutettiin muuttamalla radiovastuulakia (219/1971). Sananvapauslain lähestymistavasta ks. Riku Neuvonen, Viestintä- ja informaatio-oikeuden perusteet. Kauppakamari 2019, s. 127–129.

8. Itsesääntelyn lähestymistavasta ks. Neuvonen 2019, s. 144–146.

9. Sananvapauden monitasoisuudesta ks. Riku Neuvonen, Sananvapauden sääntely Suomessa. Lakimiesliiton Kustannus 2012.

10. Sananvapauden historiallinen muutos on viime vuosina ollut taas tutkimuskohteena, ks. esim. Richard Sorabji, Freedom of Speech and Expression. Oxford University Press 2021; Robert

ja kansallisissa sekä joissakin ylikansallisissa asiakirjoissa ja perustuslaeissa turvattu perusoikeus.¹¹ Sananvapauten vaikuttaa kulloinkin yhteiskuntatodellisuus, jossa perustuslakia alemman tasoiset lait, konkreettinen sääntely ja yhteiskunnan ilmapiiri määrittävät sananvapauden oikeudelliset rajat mutta myös ne rajat, joissa sananvapautta voi käyttää ilman paheksuntaa tai jopa henkistä ja fyysistä uhkaa.¹²

Sananvapautta voidaan aatteena jäljittää antiikista ja myös muista kuin eurooppalaisista yhteiskunnista.¹³ Tätä lähestymistapaa voidaan kritisoida esimerkiksi niin aikakauden erilaisesta ihmiskuvasta kuin siitä, mitä milläkin aikakaudella on tarkoitettu sanomisen vapaudella.¹⁴ Nykymuotoisen sananvapausajattelun lähtökohdat on liitetty maallisten ja uskonnollisten auktoriteettien aseman horjumiseen 1500-luvulta lähtien. Yhtenä eurooppalaisen ja länsimaisen sananvapausajattelun lähtöisteenä on ollut *John Miltonin* pamfletti *Areopagitica*, joka oli vapaan painotoiminnan puolustus.¹⁵ Näin ollen eurooppalainen sananvapaus kytkeytyy suurelta osin 1400-luvun lopun painotoiminnan kehitykseen ja kirjalliseen ilmaisuun. Leimallista yhteiskunnille olivat painotoiminnan luvanvaraisuus ja painotuotteiden tarkastaminen sekä listat kielletyistä julkaisuista.

Sananvapauden synonyymina on käytetty sanaa ”painovapaus”. Näin ollen voidaan väittää, että painotoiminnan lisääntyminen ja lukutaitoisten määrän kasvu olivat merkittävä sysäys sananvapausajattelun kehitykselle.¹⁶ Ennen painotoimintaa joukkoviestintä ja kulttuuri olivat pitkälti esittävää ja suullista ja näitäkin pyrittiin rajoittamaan ja valvomaan, mutta viestien leviäminen poikkesi niin vaikuttavuuden, viestin samanlaisena toistuvuuden ja luotettavuuden näkökulmiltaan painetusta sanasta.¹⁷ Katolinen kirkko oli jo vuonna 1515 julkaisut

Hargreaves, *The First Freedom – a History of Free Speech*. Sutton Publishing 2002 ja Jacob Mchangama, *Free Speech – a Global History from Socrates to Social Media*. Basic Books 2022.

11. Globaalista sananvapauden muutoksesta ks. Eric Barendt, *Freedom of Speech*. Oxford University Press 2005.
12. Näitä varsinaisen sääntelyn ulkopuolella oleviin tekijöihin voidaan viitata käsitteellä chilling effect eli hiljennysvaikutus, joka alun perin on koskenut esimerkiksi ankarien rangaistusten aiheuttamaa pelotusvaikutusta. Ks. Neuvonen 2012, s. 49–51. Varhaisemmasta kehityksestä ks. Barendt 2005, s. 118–119.
13. Tällaisia globaaleja avauksia on esimerkiksi Mchangama 2022.
14. Antiikkiin viittaa esimerkiksi klassikon asemaan noussut mutta kritisoiu Jürgen Habermasin analyysi julkisuuden kehityksestä, jossa sananvapaus on keskeisessä asemassa. Ks. Jürgen Habermas, *Strukturwandel der Öffentlichkeit*. Suhrkamp 1990 (alun perin 1962), s. 56–58.
15. John Milton, *Areopagitica: a Speech for Liberty of Unlicensed Printing*, teoksessa Ernest Sirluck (toim.), *Complete Prose Works of John Milton 2: 1643–1648*, s. 166–192. Yale University Press 1954.
16. Käsitteiden muutoksesta ks. Mikko Hoikka, *Sananvapaus Euroopan unionin oikeudessa*. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2009, s. 7–11.
17. Kuriositeettina Turun piispa Tuomaan (kuoli 1248) kirjastoa pidettiin yhtenä Ruotsin suurimmista, kuuluhihan siihen jopa 58 kirjaa. Ks. Tuija Laine, *Kolportöörejä ja kirjakauppiaita*. SKS 2006, s. 39–40.

Index Librorum Prohibitorum -nimisen julistuksen, joka oli päivittyvä kiellettyjen painotuotteiden lista.¹⁸ Myöhemmin vastauksena *Martti Lutherin* ja muiden reformaatioon 1500-luvun puolivälissä katolinen kirkko määritteli tarkemmin sallitun kuvataiteen ja musiikin. Näillä rajoituksilla on ollut merkittävä vaikutus kulttuuriin. Painotoiminnan kehityksen tuomaan sykäykseen kohti sananvapautta vaikutti yleinen maallisen vallan ja uskonnollisen vallan auktoriteettien kyseenalaistaminen.¹⁹ Osana tätä muutosta porvariston eli kauppiaiden, liike miesten ja käsityöläisten määrä kasvoi. Tälle ryhmälle lukutaito oli osa toimeentuloa, jolloin painotuotteille syntyivät myös markkinat. Markkinoita kuitenkin haittaisivat lupajärjestelmä ja muu maallinen ja uskonnollisen sensuuri.

John Milton oli aikakauden auktoriteettiperusteista ajattelua murtaneiden *Galileo Galilein* ja *Hugo Grotiuksen* aikalainen, joka tunsi näiden työt ja oli yksi vanhan järjestelmän kyseenalaistajista.²⁰ Toisaalta Milton vaati painovapautta vain vakavamielisille kirjoille ja kannatti puritaanisen protestantin *Oliver Cromwellin* lehdistösensorina katolilaisten julkaisujen sensuuria.²¹ Painotoiminta ja sen mahdollistama joukkoviestintä kirjojen, uutislehtisten ja sanomalehdistön muodossa oli alkusysäys sananvapausajattelulle nykymuodossaan. Miltonin ajan vaatimukset kohdistuivat lupajärjestelmän poistamiseen, joka olisi mahdollistanut painotoiminnalle vapaat markkinat. Vasta valistuksen aikana sananvapautteen vedottiin ihmisoikeutena ja perusteena sääntelyn poistamiselle. Erityisesti Ranskan vallankumouksen aikana vuonna 1789 annetussa ihmisoikeuksien julistuksessa sananvapaudesta tuli oikeutena itseisarvo. Sananvapaus tarkoitti oikeutta ennakolta estämättä sanoa ja julkaista loukkaamatta toisten oikeuksia. Samaan aikaan Yhdysvalloissa vuonna 1791 tehty ensimmäinen lisäys vuoden 1776 perustuslakiin kielsi valtiovaltaa rajoittamasta sananvapautta.²² Euroopassa sananvapaus kirjattiin 1800-luvulla eri valtioiden perustuslakeihin.

Elokuva ja sähköinen viestintä laajensivat sananvapauden piiriä painovapauden alalta. Elokuvaesitykset alkoivat yleistyä 1800-luvun lopulla, ja huoli niin moraalista kuin lapsista johti elokuvien sääntelyyn, jossa kiellot ja rajoitukset olivat yleisiä.²³ Sananvapausajattelu oli sinänsä teknologianeutraalia,

18. Lucian Febvre – Henri-Jean Martin, *The Coming of the Book: The Impact of Printing, 1450–1800*. Verso 2010.

19. John Man, *The Gutenberg Revolution: How Printing Changed the Course of History*. Bantam Press 2010, s. 123–130.

20. Jorma Mäntylä, *Totuus markkinoilla*. Tampere University Press 2007, s. 69.

21. John Miltonin tunnetuin työ on runoteos *Paradise Lost*. Ks. Anna Beer, *Milton: Poet, Pamphleteer and Patriot*. Bloomsbury 2008.

22. Stephen M. Feldman, *Free Expression and Democracy in America: a History*. The University of Chicago Press 2008, s. 66–69. Muotoilu sai vaikutteita tulevien osavaltioiden perusoikeuslisäyksistä: esimerkiksi Virginian Bill of Rights 12.6.1776 pitää lehdistönvapautta suurimpana ihanteena, jota yksikään despootti ei saa vaarantaa. Ks. Feldman 2008, s. 52.

23. Suomen kehityksestä Markku Nenonen, *Elokuvatarkastuksen synty Suomessa (1907–1922)*. SKS 1999; Jari Sedergrén, *Taistelu elokuvagensuurista: valtiollisen elokuvatarkastuksen historia*

jolloin ideologisesti uudet tavat välittää viestejä tulivat sananvapauden piiriin. Perusoikeuksien tasolla perustuslakiauktoriteetit vähitellen tunnustivat elokuvan ja myöhemmin muun sähköisen viestinnän nauttivan sananvapauden suojaa.²⁴ Kuitenkin sähköisen viestinnän kustannukset, radioaaltojen niukkuus ja elokuvien, radion sekä myöhemmin television voima joukkoviestimenä johtivat dualistiseen sääntelymalliin, jossa erityisesti lehdistönvapautta ja painovapautta toteuttava printtimedia oli vahvemmin suojattu kuin sähköinen viestintä.²⁵ Sähköisessä viestinnässä sananvapauden sallituksi rajoitukseksi määriteltiin jo varhain lupajärjestelmä ja ohjelmien tarkastaminen.

Viestintäteknologian kehitys aiheutti sananvapauden määrittelyn uudelleenarvioinnin, jonka yhteydessä kehitettiin sananvapauden rajoituksia.²⁶ Rajoituksia ei kohdistettu silloin julkisuuden painoarvon ja liiketoiminnan kannalta merkittävään viestintään eli sanomalehdistöön ja kirjoihin, vaan uuteen teknologiaan. Sähköisen viestinnän sääntelyssä otettiin käyttöön lupajärjestelmiä ja sisältöihin kohdistuvaa sääntelyä.²⁷ Molemmat olisi varmasti todettu sananvapauden vastaisiksi painetun viestinnän sääntelyssä.

Viestinnän teknologinen muutos on kärjistäen ollut nykymuotoisen sananvapausajattelun taustalla. Ajatukset vapaasta mielipiteen ilmaisuista vahvistuivat kirjoituspainotaidon myötä. Sananvapauden synonyymiksi tulikin painovapaus, ja syntyi käsitys lehdistönvapaudesta. Lehdistöä taas tuskin olisi ilman kirjapainotaitoa. Sähköisen viestinnän kehitys puolestaan toi 1900-luvun puolivälissä solmittuihin ihmisoikeussopimuksiin ja kansallisiin perustuslakeihin säännökset siitä, että sananvapautta voidaan rajoittaa tiettyihin teknologioihin liittyvissä kysymyksissä.²⁸ Viimeisin viestinnän teknologian muutos on ollut tietoverkkojen eli internetin läpimurto ja viestinnän virtualisoituminen.²⁹ Tämä on synnyttänyt

1946–2006. SKS 2006 ja Markku Nenonen, Elävistä kuvista internetiin – elokuvataarkastuksen sata vuotta Suomessa (1911–2011). Books on Demand 2017.

24. Sinänsä muutos oli poikkeuksellista esimerkiksi suhteessa teatteriin, mutta joka tapauksessa perustuslakivaliokunta katsoi hallituksen esitykseen (45/1920) sisältyneen sääntelymallin olevan hallitusmuodon kieltämää ennakkosensuuria ja näin käytännössä otti elokuvat sananvapauden suojan piiriin. Ks. Neuvonen 2012, s. 110 ja PeVL 14/1921 vp (hallituksen esityksestä laiksi elävistä kuvista).
25. Ruotsissa esimerkiksi painettua viestintää sääntelee perustuslaintasoinen Tryckfrihetsförordningen (1949) ja sähköistä viestintää niin ikään perustuslaki Ytrandefrihetsgrundslagen (1991). Dualistisesta sääntelymallista ks. Hoikka 2009, s. 55–59.
26. Esimerkiksi YK:n Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen (SopS 7–8/1976) 19 artiklan kolmas kohta ja erityisesti Euroopan ihmisoikeussopimuksen (SopS 18–19/1990) 10 artiklan ensimmäinen kohta.
27. Neuvonen 2019, s. 169–173.
28. Ilmoitus- ja lupajärjestelmien sisällyttämisestä sananvapausnormeihin ks. Neuvonen 2012, s. 142–144.
29. Yhtenä kysymyksenä on erityisesti Metan kehittelemä metaversumi, johon tähtäävien hankkeiden vuoksi Facebook ylipäätään vaihtoi nimensä Metaksi. Ks. Matthew Ball, The Metaverse – and How it Will Revolutionize Everything. Livelight 2022. Hahmotelmia metaversumin

merkittävän keskustelun sananvapauden ja siten oikeuden mahdollisuuksien ympärillä.³⁰

3.2. Sensuurista painovapauteen

Sananvapauden kehitys ja muutokset ovat vahvasti linkittyneet viestinnän teknologiseen muutokseen. Painotoimintaan liittyvästä painovapaudesta tuli sananvapauden synonyymi. Sähköisen viestinnän aikana sitä koskevat niin tekniset kuin sisällölliset rajoitukset kirjattiin osaksi ihmisoikeussopimuksia ja kansallisia perustuslakeja. Nyt käynnissä olevan digitaalisen murroksen aikana sananvapaus ja muut viestintään liittyvät oikeudet ovat uudelleenmäärittelyjen kohteena. Tätä keskustelua käydään osana digitaalisia oikeuksia ja periaatteita, mutta myös laajemmin keskusteluna ja vaikuttamisena viestinnällisten oikeuksien, episteemisten oikeuksien ja jopa digitaalisen valtiosäännön muodoissa. Sananvapauden aatehistoriallista tasoa ja ihmis- ja perusoikeustasoa konkretisoivat perustuslakia alemmat säädökset, jotka tosiasiallisesti määrittävät sananvapauden ja sitä kautta viestinnän mahdollisuuksien laajuuden. Sisältöä koskeva keskeinen sääntelyinstrumentti on rikoslaki (39/1889), joka on lähtökohdaltaan teknologianeutraalia, ja siksi sitä ei ole tarpeen käsitellä. Samoin esimerkiksi organisoitunutta joukkoviestintää sääntelevä sananvapauden käyttämisestä joukkoviestinnässä annettu laki (460/2003, sananvapauslaki) on suurelta osin teknologianeutraalia.

Johannes Gutenberg kehitti Euroopassa painotekniikan vuonna 1441. Muutama vuosi myöhemmin Mainzin arkkipiispa antoi määräyksen sensuuritoimenpiteistä.³¹ Vastaavalla tavalla painotoiminnan sääntely kehittyi ympäri Eurooppaa. Maalliset vallanpitäjät kontrolloivat painotoimintaa antamalla lupia kirjapainojen perustamista varten. Näin vastuu kielletyistä tai paheksutuista julkaisuista kohdistettiin kirjapainoon. Kirjoittajaa oli vaikea saada vastuuseen, kun taas kirjapaino vaati erityiset koneet, joten vastuu oli helppo kohdistaa kirjanpainajaan. Kirjapainoa ei ollut helppo laittaa reppuun ja muuttaa toiselle paikkakunnalle. Näin ollen teknologiasta tuli sääntelyn kohde. Huomattava on, että useat kirjapainot toimivat kirkon yhteydessä ja myöhemmin yliopistojen. Syyinä oli se, että kirkko ja yliopistot tarvitsivat eniten painotuotteita. Muunlaisille painojulkaisuille ei ollut edes kysyntää kuin enää 1700-luvulla.

sääntelystä ks. Ignas Kalpokas – Julija Kalpokiené, *Regulating the Metaverse: A Critical Assessment*. Routledge 2023.

30. Samalla viestinnän sääntely on keskittynyt enemmän yhden välineen (”medium”, ”media” on monikkomuoto) sääntelyyn, ja usein tämä väline edustaa tiettyä teknologiaa. Ks. Daithi Mac Sithigh, *Medium Law*. Routledge 2018.

31. Yrjö Nurmio, Suomen sensuuriolot Venäjän vallan alkuaikoina. WSOY 1934, s. 9; Hilding Eek, *Om Tryckfriheten*. Hugo Heber 1942, s. 28 ja PaaVo Kastari, *Kansalaisvapauksien perustusturva*. Lainopillisen ylioppilaskunnan kustannustoimikunta 1972, s. 180.

Valistuksen myötä kehittynyt sananvapausajattelu johti lupajärjestelmien purkamiseen Englannissa 1695, Ruotsissa 1766 ja Tanskassa 1770.³² Näissä muutoksissa taustalla oli useita poliittisia kysymyksiä, sillä painotoiminnan sääntelyn avulla oli mahdollista säännellä julkista keskustelua.³³ Samoin sensuurin ja lupajärjestelmän lakkauttaminen ei koskenut kaikkia sisältöjä. Englannissa oli pitkään teatterisensuuri, ja Ruotsissa uskonnollisia ja akateemisia tekstejä sai tarkastaa.³⁴ Painovapauden kaudet jäivät myös lyhyiksi. Tanskassa painovapaus kesti muutaman vuoden ja Ruotsissa kuusi vuotta ennen kuin Kustaa III:n aikana siirryttiin vielä ankarampaan sensuuriin, joka vahvistui 1800-luvun alussa.³⁵ Ruotsi menetti Suomen Venäjälle vuonna 1809, mistä alkoi Ruotsissa kehitys kohti painovapautta lähes siihen muotoon kuin se nykyisin on.

Painotoiminnan lupajärjestelmästä luopuminen edisti lehdistön kehitystä Englannissa ja siten yhteiskunnallisen keskustelun käymistä esimerkiksi *Jürgen Habermasin* julkisuuden rakennemuutosta käsittelevässä tutkimuksessa esitellyissä kahviloissa.³⁶ Osana tällaisia keskusteluja myös sananvapaus kehittyi. *John Stuart Millin* liberaalin sananvapauden käsitys muodostui osana aikansa eliitin keskustelua. Mill oli myös lehtimies.³⁷ Vastaavasti Ruotsin vallasta Venäjän vallan alle siirtyneessä Suomessa keskeinen ajattelija ja toimija *Johann Vilhelm Snellman* oli aktiivinen keskustelija, jonka ensimmäiset lehdet kiellettiin. Vasta hallitsijan ja asenteiden muututtua Snellmanista kehittyi Suomen keskeinen valtiomies.³⁸ Painotoiminnan kehitys ja siihen kohdistuva sääntely ovat muovanneet eri yhteiskuntien kehitystä merkittävällä tavalla. Huomionarvoista on, että painotoiminnan alalla painovapaus ja lehdistönvapaus muodostuivat sananvapauden synonyymeiksi tavalla, joka edelleen vaikuttaa niin, että painettua viestintää säännellään täysin eri tavalla kuin sähköistä viestintää. Vanhaan teknologiaan kohdistuva painovapaus ja siihen perustuvat viestinnän muodot saivat jo varhaisessa vaiheessa lähes täydellisen vapauden, ainakin hallinnollisesta sääntelystä.

32. John Cristian Laursen, *Cynicism as an Ideology Behind Freedom of Expression Denmark-Norway*, teoksessa Elisabeth Powers (ed.), *Freedom of Speech: The History of an Idea*. Bucknell University Press 2011, s. 50–60.

33. Riku Neuvonen, *Sananvapauden historia Suomessa*. Gaudeamus 2018, s. 75–77.

34. Englannin tilanteesta ks. Andrew Nicol – Gavin Millar – Andrew Sharland, *Media Law & Human Rights*. Oxford University Press 2009, s. 229. Ruotsin vuoden 1766 painovapausasetuksen poikkeuksista ks. Neuvonen 2018, s. 82–83.

35. Neuvonen 2018, s. 90–97.

36. Habermas 1990.

37. Neuvonen 2012, s. 82.

38. Neuvonen 2018, s. 125–129.

3.3. Sähköisen viestinnän monopolit ja lupajärjestelmä

Sähköiseen viestintään on perusteltua laskea mukaan myös elokuvat. Alkujaan elokuvat osuivat sääntelyaukkoon, jossa niiden tulkittiin kuuluvan kuitenkin painovapauden piiriin. Samalla painovapaus alkoi käsitteenä olla konkreettisesti laajempaa ymmärrettävä sananvapaus tai jopa ilmaisunvapaus. Elokuvien yhteydessä huolestuttiin sisällöstä, erityisesti elokuvien vaikutuksista lapsiin.³⁹ Suomessa elokuvien sääntely saatiin tehokkaasti toteutettua vasta sotien jälkeen; siihen saakka sääntely oli puolivirallista itsesääntelyä.⁴⁰ Yhdysvalloissa puolestaan valtio ei säännellyt elokuvia, koska sananvapausoppi kielsi nimenomaan valtiota puuttumasta sananvapauden alaan.⁴¹ Sen sijaan elokuvia ja myös sarjakuvia koskeva yksityinen ikäräjäjärjestelmä ja suoranainen sensuuri muodostuivat monia virallisia valvontajärjestelmiä ankarammaksi.⁴² Suomessa vuonna 1920 perustuslakivaliokunta erikseen katsoi, että elokuvat nauttivat sananvapauden suojaa.⁴³ Tällä ei kuitenkaan ollut vaikutusta myöhempään sääntelyyn ja sensuuriin, mutta tällöin kyse ei ollut teknologiasta vaan sisällöistä. Myöhemmin 1980-luvulla uuden teknologian eli tallenteiden, pääasiassa videokasettien, kautta levitettäviin ohjelmiin reagoitiin aikuissensuurilla, jota ei käytetty muiden teknologioiden sääntelyssä.⁴⁴ Omana lukunaan ovat sähköisessä viestinnässä olleet nykyisin Suomessa verrattain merkittävät pelit. Niiden sääntelyssä syntyi vuosiksi sääntelyaukko, johon vastattiin jättämällä pelit elokuva- ja videovalvonnan ulkopuolelle. Myöhemmin ne otettiin osaksi kuvaohjelmien sääntelyä, mutta jo varhain pelien valvonta nojasi ylikansalliseen itsesääntelyyn.⁴⁵

Sähköisen viestinnän erilainen sääntely perustuu nimenomaisesti teknologiaan. Alkuvaiheessa radiolähettimet ja radiotoiminta edellyttivät investointeja ilman tuloja. Radion alkuvaiheessa toimintaa esimerkiksi Suomessa kehittivät radioyhdistykset; kaupallinen toiminta ei osoittautunut kannattavaksi.⁴⁶ Suomessa ja muissa maissa radion tehokkuus viestintävälineenä ja sen vaatimat resurssit johtivat valtiojohtoiseen yleisradiotoimintaan. Suomessa Yleisradio perustettiin

39. Neuvonen 1999.

40. Sedergren 2006 ja Neuvonen 2017.

41. Ira Carmen, *Movies, Censorship, and the Law*. University of Michigan Press 2016.

42. Sarjakuvista ks. Amy Kiste Nyberg, *Seal of Approval: The History of the Comic Code*. University Press of Mississippi 1998.

43. PeVL 14/1921 vp ja Neuvonen 2012, s. 110.

44. Aikuissensuurilla tarkoitetaan kieltoa levittää K18-merkinnän saaneita videokasetteja edes yli 18-vuotiaille. Ks. Neuvonen 2012, s. 341. Muutos hallitukseen esitykseen (HE 95/1986 vp) tehtiin eduskunnan täysistunnossa, joten aiheesta ei ole perustuslakivaliokunnan lausuntoa.

45. Riku Neuvonen, *Pelin sääntelyn kehityskaari Suomessa ja kansainvälisesti*, teoksessa Päivi Korpisaari (toim.), *Viestin Viemää – Viestintäoikeuden vuosikirja 2021*, s. 122–133. Helsingin yliopisto 2022, s. 128–129.

46. Neuvonen 2018, s. 196–197.

vuonna 1926, ja sillä oli monopoli radiotoiminnassa vuoteen 1988 saakka.⁴⁷ Monopolin ohella sähköistä viestintää varten perustettiin radiotoiminnan alettua lupajärjestelmä. Suomessa oli vuosina 1927–1976 käytössä radiolupa, eli käytännössä radiolaitteen omistajan oli maksettava lupamaksu laitteen käyttämisestä.⁴⁸

Television kehitys oli vastaavaa. Kehitys ja lähetyslaitteisto vaativat merkittäviä investointeja, joihin oli varaa pääasiassa yleisradioyhtiöillä, merkittävänä poikkeuksena Yhdysvallat. Suomessa televisiotekniikan alkuvaiheessa radiotoiminnan alun tapaan oli toinen toimija, mutta lopulta kaikki televisiotoiminta oli 1990-luvulle saakka Yleisradion teknologian ja toimiluvan varassa. Tekniikan edistämiseksi omistamalla kaupallisella televisiokanava Tesvisiolla oli oma toimilupansa, mutta Yleisradio osti talousvaikeuksista kärsineen Tesvisiionin vuonna 1964. Yhtenä syynä talousvaikeuksiin oli vuonna 1957 perustettu kaupallinen televisiotoimija MTV, joka toimi Yleisradion toimiluvan puitteissa vuoteen 1998 saakka.⁴⁹ Nyt 2020-luvulla radion ja television sääntelyn tilanne on, että Suomessa on verorahoitteinen Yleisradio ja yksityisiä toimijoita, joilla on oltava toimilupa. Tämä on vahvistanut jakoa printtimediaan ja sähköiseen viestintään. Toimivallan suhteen on mielenkiintoista, että EU on tulkinut jo 1990-luvulta saakka televisiotoiminnan olevan palvelu, jolloin EU:lla on toimivalta säädellä audiovisuaalisella alalla. Sen sijaan printtimedia on pysynyt tiukasti kansallisessa toimivallassa. EU:n sääntelyssäkin on ajatus, että sähköistä viestintää voidaan säädellä eri tavalla sen mukaan, liittyykö se esimerkiksi yhteiskunnalliseen mainontaan, ohjelmistojen kotimaisuuteen, alaikäisten suojeluun ja eurooppalaisuuteen tai erilaisiin saatavuutta koskeviin säännöksiin.⁵⁰

4. Oikeus digitaalisen ajan mahdollistajana ja ohjaajana

4.1. Vastuusta vapaat tietoverkot

Painetun viestinnän sääntelyssä kehitys on kulkenut sensuurista lähes täyteen vapauteen, jossa merkittävät rajoitukset tulevat rikosoikeudellisesta sääntelystä. Radioaaltoihin perustuvassa sähköisessä viestinnässä monopoleista on siirretty toimilupajärjestelmään ja kilpailuun, mutta samalla sähköiselle viestinnälle on asetettu erilaisia velvoitteita, jotka poikkeavat muiden viestintäteknologioiden

47. Neuvonen 2012, s. 277–279.

48. Eino Lyytinen, Perustamisesta talvisotaan, teoksessa Päiviö Tommila – Eino Lyytinen – Timo Vihavainen, Yleisradion historia 1. Yleisradio 1996, s. 121.

49. Neuvonen 2018, s. 274–275.

50. Neuvonen 2019, s. 172–175.

säätelystä. Viimeisin merkittävä teknologinen muutos on ollut tietoverkkojen kehitys ja syntynyt alustoihin perustuva malli. Tietoverkkojen kehitys osuu sananvapausajattelun kannalta kohtaan, jossa sananvapaus oli laajempi ja eri opit olivat kehittyneempiä kuin sähköisen viestinnän alkuvaiheessa ja varsinkin painotoiminnan alkaessa. Internet alkoi kehittyä selvästi globaaliksi tietoverkoksi 1990-luvulla, jolloin taloudessa ja politiikassa vallitsi uusliberalistinen suuntaus. Tähän yhdistyi usko demokratian ja markkinatalouden menestykseen. Näin ollen internetin kehitykseen liitettiin usko demokratian ja tiedonkulun leviämistä yhdistettynä uudenlaisen teknologian mahdollistamaan taloudelliseen kasvuun.⁵¹

Internetin alkuaikana oli vallalla edelleen digitaalisten oikeuksien ja digitaalisen valtiosääntöistymisen keskusteluissa esillä oleva teknologiautopia.⁵² Tämän ajattelutavan summaa *John Perry Barlow'n* laatima kyberavaruuden itsenäisyysjulistus, jonka perusteella kyberavaruudessa luodaan omat säännöt ja aineellisen maailman vallanpitäjillä ei ole otetta uudesta maailmasta.⁵³ Yhdysvaltalainen oikeusteoreetikko *Lawrence Lessig* puolestaan esitti, että koodi ja infrastruktuuri muodostavat oman osansa internetiä koskevasta normiverkostosta, jolloin lakia ja oikeutta ei suoranaisesti korvata mutta sen ohessa on huomioitava teknologiasta seuraavia normeja.⁵⁴ Teknologiautopistien ajattelussa keskeistä on ollut korostaa tietoverkkojen erityisyyttä. Perinteisen oikeuden näkökulmasta samat oikeudet ja säännöt ovat olemassa niin internetissä kuin sen ulkopuolella. Tietoverkkojen merkittävin ero moneen muuhun toimintaan on niiden luonne globaalina virtuaalisena toimintana, jossa kansallisvaltioiden ja valtioiden yhteenliittymien rajat eivät muodosta esteitä. Tämä on vaikuttanut maantieteellisiin rajoihin perustuvien oikeusjärjestelmien kykyyn säädellä ja ennen kaikkea panna täytäntöön säännöksiä internetissä.

Internetin säätelystä ei ole kansainvälisiä sopimuksia. YK:n alainen Kansainvälinen televiestintäliitto (ITU) on ollut keskeisessä asemassa, mutta maailmanpolitiikan eri suuntausten vuoksi siitä ei ole haluttu tehdä säätelyviranomaista.⁵⁵ Kriittistä toimintaa ohjaa osoitenippujen jakamisesta vastaava ICANN ja World Wide Web Consortium, jotka ovat voittoa tavoittelemattomia kansainvälisiä järjestöjä. Käytännössä siis internetissä on itsensäätely globaalilla tasolla.⁵⁶

51. Frank La Rue, Report of the Special Rapporteur on the Promotion and Protection of the Right to Freedom of Opinion and Expression (UN Doc. A/HRC/17/27, 26.4.2011).

52. Jan Oster, *European and International Media Law*. Cambridge University Press 2017, s. 206–214.

53. John Perry Barlow, *A Declaration of the Independence of Cyberspace* (EFF 8.2.1996) osoitteessa <https://www.eff.org/cyberspace-independence> (vierailtu 15.6.2023).

54. *Lawrence Lessig, Code: and Other Laws of Cyberspace*. Basic Books 1999.

55. Daniel Joyce, *Informed Publics, Media, and International Law*. Hart Publishing 2020, s. 110.

56. Matthias Kettemann, *The Normative Order of the Internet. A Theory of Rule and Regulation Online*. Oxford University Press 2020, s. 149–155.

Miljardien käyttäjien tietoverkot toimivat jonkinlaisten yhteisten pelisääntöjen varassa. Tässäkin yhteydessä autoritaariset valtiot, kuten Venäjä ja Kiina, ovat kehittäneet oman melkein autonomisen ja suljetun palasensa tietoverkkoihin. Yleisesti suuntaus globalismista ja suuresta yhteisestä verkosta on kohti erilaisten sääntelyregiimien hallitsemaa fragmentoitunutta kokonaisuutta.⁵⁷

Lakien tasolla keskeinen sääntelykäänne oli Yhdysvaltojen lainsäädännössä internetvälittäjille annettu vastuuvapaus tapauksissa, joissa välittäjä ei ole ollut tietoinen lainvastaisesta sisällöstä.⁵⁸ Samanlainen säännös säädettiin osaksi EU:n sähkökauppadirektiiviä, josta se implementoitiin Suomenkin lainsäädäntöön.⁵⁹ Vastuuvapauden tarkoituksena oli mahdollistaa internetin teknologioiden ja liiketoimintamallien kehittyminen ilman uhkaa siitä, että välittäjät, tiedon tallentajat ja vastaavat toimijat joutuisivat vastuuseen jonkun muun tuottamasta sisällöstä. Huolena oli, että vastuuaseman uhatessa välittäjät ja vastaavat kehittäisivät teknologioita sisältöjen selvittämiseksi, mikä aiheuttaisi kustannuksia, hidastaisi internetiä ja voisi helposti johtaa sensuuriin. Vastuuvapaus onkin ollut tärkeässä asemassa internetin kehityksessä, ja käytännössä kaikki viestinnän alalla toimivat alustat hyödyntävät vastuuvapautta omassa toiminnassaan.⁶⁰

Usko internetin jatkuvaan kehitykseen on hiipunut autoritaaristen valtioiden kiristäessä otettaan omien alueidensa tietoverkoista. Autoritaarisuuteen kallistuvissa valtioissa internetin sulkeminen on keino vastata protesteihin.⁶¹ Tekijänoikeuden loukkaukset, lapsiporno, vihapuhe ja kyberrikollisuus ovat aiheuttaneet monia huolenaiheita, joihin on haluttu vastata sääntelyllä. Suurin osa huolenaiheista on sisällöllisiä. Merkittävimpänä käänteenä voidaan pitää viestintään liittyviä kohuja ja skandaaleita, joiden taustalla ovat suuret alustat. Yhdysvaltojen vuoden 2016 presidentinvaalit, Brexit ja erityisesti suuriin sosiaalisen median alustoihin liittyvät skandaalit ovat muokanneet poliittisen ja yleisen ilmapiirin

57. Esimerkiksi Anu Bradford esittää, että digitaalisesta kehityksestä kamppailevat sääntöpohjainen Euroopan imperiumi, yritys- ja vapauslähtöinen Yhdysvaltojen imperiumi ja keskitetyn valtiokeskeinen Kiinan imperiumi. Ks. Anu Bradford, *Digital Empires*. Oxford University Press 2023.

58. Eric Goldman, *An Overview of the United States' Section 230 Internet Immunity*, s. 154–171 teoksessa Giancarlo F. Frosio (ed.), *The Oxford Handbook of Online Intermediary Liability*. Oxford University Press 2020. Taustalla oli keskeinen Yhdysvaltojen korkeimman oikeuden tapaus *Reno v. ACLU* 26.6.1997, jossa sisällön poistoa koskeva pykälä todettiin sananvapauden vastaiseksi.

59. Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2000/31/EY tietoyhteiskunnan palveluja, erityisesti sähköistä kaupankäyntiä, sisämarkkinoilla koskevista tietyistä oikeudellisista näkökohdista.

60. Marta Maroni, *The Liability of Internet Intermediaries and the European Court of Human Rights*, s. 255–278 teoksessa Bilyana Petkova – Tuomas Ojanen (ed.), *Fundamental Rights Protection Online the Future Regulation of Intermediaries*. Edward Elgar 2020.

61. Monica Horten, *The Closing of the Net*. Polity Press 2006.

suosiolliseksi alustoihin kohdistuvalle sääntelylle.⁶² Toisaalta erityisesti alustojen mutta myös muiden internetin toimijoiden henkilötietojen käsittely on aiheuttanut huolta. Suurten internetyrietysten toimintaa on *Shoshana Zuboff* kutsunut valvontakapitalismiksi, jossa henkilötiedot ovat myyntituotteeksi jalostettavaa raaka-ainetta.⁶³ Internetin alkuaikojen optimismi ja pyrkimys vapauteen ovat vaihtuneet sääntelyideologioiden väliseksi taisteluksi, jossa esimerkiksi EU:lle on keskeistä suitsia suuryritysten valtaa.⁶⁴

Erona painotoimintaan ja sähköiseen viestintään internetin sääntelyssä uutta teknologiaa ei haluttu rajoittaa tai monopolisoida. Päinvastoin uskottiin, että teknologia palvelee niin demokraattisia kuin taloudellisia tavoitteita. Näiden tavoitteiden saavuttamiseksi sääntely pysyi vähäisenä ja vastuuvapauksien avulla haettiin tilannetta, jossa oikeudelliset seuraukset eivät olisi este innovaatioille teknologiassa ja liiketoiminnassa. Oikeus ja tavallaan sen puuttuminen olivat pitkään mahdollistajia internetin kasvulle. Tietoverkkojen pimeämpien puolien esiintulo ja erityisesti alustoihin liittyvät yksityisyys- ja sananvapauskysymykset ovat tuoneet takaisin sääntelyn. Vastuuvapauden ohella alustoille on asetettu etenkin EU:ssa vastuuta tietynlaisten sisältöjen valvonnasta, joka muistuttaa omalla tavallaan painotoiminnan alkuaikana säädettyä kirjanpainajan vastuita.⁶⁵ Tätä yritysten ja infrastruktuurin sääntelyä on kutsuttu uuden koulukunnan sananvapauden sääntelyksi, jonka avulla erityisesti Kiina ja Venäjä ovat luoneet omat erilliset internetinsä.⁶⁶

EU:ssa vuoden 2022 alussa voimaan tulleet digipalvelusäädös (DSA) ja digimarkkinasäädös (DMA) siirtävät alustojen sääntelyn uudelle tasolle.⁶⁷ Velvoitteet määrittävät alustan koon perusteella, jolloin erittäin suurilla alustoilla on enemmän velvoitteita kuin suurilla, saati normaaleilla. Samoin vastuusääntelyssä erotellaan tallennustilan tarjoaminen välittämisestä tai hakukoneesta tietyissä säännöksissä. Tiivistetysti: mitä enemmän alustalla on EU:n komission määrittämällä laskukaavalla käyttäjiä, sitä enemmän yritys joutuu avaamaan omaa toimintaansa julkisesti ja valvomaan alustalla jaettavia sisältöjä. Tällä hetkellä jako on seuraava: pienet alustat, tavalliset alustat, suuret alustat ja erittäin suuret alustat. Tällainen jako on perusteltua riskiperusteisesti, mutta toisaalta se asettaa haasteita yritysten kasvulle. Digitaalisessa maailmassa kasvu eli toiminnan skaa-

62. Ks. näistä esimerkiksi Tarleton Gillespie, *Custodians of the Internet. Platforms, Content Moderation, and the Hidden Decisions that Shape Social Media*. Yale University Press 2018.

63. Shoshana Zuboff, *The Age of Surveillance Capitalism: the Fight for the Future at the New Frontier of Power*. Profile Books 2019.

64. Bradford 2023.

65. Riku Neuvonen, *Between Public and Private: Freedom of Speech and Platform Regulation in Europe*. *European Public Law* 28(4) 2022, s. 515–538.

66. Jack Balkin, *Old-School/New-School Speech Regulation*. *Harvard Law Review* 127(8) 2014, s. 2296–2342.

67. Digipalvelusäädös (Digital Services Act, DSA) 2022/2065 ja digimarkkinasäännös (Digital Markets Act, DMA) 2022/1925.

lautuminen on melko helppoa ja kustannustehokasta, jolloin alustan ja yrityksen kasvaessa velvollisuudet ja niihin sidoksissa olevat kustannukset voivat kasvaa nopeammin kuin yrityksen saamat tulot. Erityisesti kun kasvavan alustan omistajan on samaan aikaan huolehdittava riittävästä tallennustilasta ja yhteyksistä. Toiminnan mukaan lisääntyvä sääntely voi muodostua mahdollistajan asemesta todellisuudessa rajoitteeksi, mutta tästä tarvitaan enemmän oikeustaloustieteellistä analyysia.

4.2. Digitaalisen ajan uudet oikeudet

Teknologinen kehitys on vaikuttanut erityisesti erilaisten uusien oikeuksien kehittelyyn.⁶⁸ Viestinnän vapaus ja erilaiset maailmanpoliittiset muutokset olivat alkusyy UNESCON piirissä syntyneelle ajattelulle tietoyhteiskunnasta ja siihen liittyvistä erilaisista julistuksista sekä ohjelmista 1970-luvulta alkaen.⁶⁹ Taustalla oli kolonialismin purkautuminen, jolloin tiedon haluttiin olevan vapaammin ja tasapuolisemmin saatavilla. Samoin länsimaissa media alkoi keskittyä, jolloin median vapauden lisäksi painopistettä siirrettiin kuluttajan oikeuksiin ja valinnanvaraan. Alkoi hahmottua ajatus viestinnällisistä oikeuksista, joissa sähköinen viestintä oli merkittävässä roolissa.⁷⁰ Sähköisen viestinnän sääntely on tarkkarajaisinta. Toisaalta sen alalla liiketoiminta kehittyi niin satelliitti- kuin kaapelitelevisiion seurauksena enemmän kuin printtimedian, mikä johti monikansallisiin mediayhtiöihin. Monikansallisten mediayhtiöiden vastapainoksi korostettiin viestinnän yhteiskunnallisia ulottuvuuksia ja merkitystä yksilön toiminnan kannalta. Tämä keskustelu kiihtyi digitalisaation myötä.⁷¹

Nämä viestinnällisten resurssien ja huomion uudelleenjakoa ajavat ohjelmat olivat osa tietoverkkojen kehityksen myötä noussutta ajatusta tietoyhteiskunnasta. Tässä taustalla oli viestinnän teknologinen muutos, joka oli jo haastamassa perinteisiä jakelutapoja, julkisuuden muodostumista ja ennen kaikkea sääntelyä, joka koski niin kansallisvaltioiden rajoihin perustuvaa oikeudenkäyttöä kuin kilpailua.⁷² Tietoverkkojen maailmanlaajuista sääntelyä koskevat päätökset törmäsivät kuitenkin jo varhain suurvaltapoliitiikkaan, johon yhdistyi toisaalta autoritaaristen valtioiden halua säännellä tietoverkkoja ja toisaalta rikkaiden teollisuusmaiden halua suojella taloudellista valta-asemaansa tietoverkoissa.⁷³

68. Riku Neuvonen, Sananvapautta uusin silmin? Viestinnälliset oikeudet yksilön oikeuksien turvaajina. Lakimies 7–8/2019, s. 984–1009.

69. UNESCON päätöslauselma The New World Information and Communication Order (1980).

70. Kattava suomalainen esitys aihepiiristä on Minna Horowitz – Hannu Nieminen & työryhmä, Viestintä kuuluu kaikille! Gaudeamus 2019.

71. Nicholas Negroponte, Being Digital. Knopf 1995.

72. Horowitz – Nieminen & työryhmä 2019, s. 20–24.

73. Joyce 2020, s. 90–115.

Lopputuloksena tietoverkkojen kehityksessä niiden toiminnalle kriittisen infrastruktuurin sääntely on oikeudellisesti toteutettu jonkinlaisena itsesääntelynä ja yhteissääntelynä sekä jossain määrin kansainvälisin sopimuksin.⁷⁴

Internetin sääntelyssä oli rajat ylittävän toiminnan osalta sääntelyaukkoja, joita ei ole saatu tukittua kuin paikoitellen kansallisesti tai ylikansallisesti.⁷⁵ Oikeudenkäyttö on edelleen sidottu oikeusjärjestyksen maantieteellisiin rajoihin ja rajat ylittävää oikeudenkäyttöä koskeviin sopimuksiin.⁷⁶ Toisekseen internetin sääntelyssä alusta saakka lähtökohdaksi muodostui vapaus, jonka tarkoituksena oli toisaalta mahdollistaa uudet innovaatiot ja toisaalta liiketoiminnan kehittyminen internetissä.⁷⁷ Lähtökohta oli lähes päinvastainen kuin aiemmissa viestintäteknologian käänneissä, joissa teknologiseen muutokseen vastattiin oikeudellisesti kielloin, valvonnalla ja jopa sensuurilla.

Internetin suuria viestintää koskevia murroksia on ollut alustojen merkityksen kasvu. Erityisesti hakukoneet ja sosiaalisen median alustat ovat muuttaneet mediajärjestelmää.⁷⁸ Internetin myötä myös perinteiset viestimet printtimediasta ja sähköisestä mediasta siirtyivät digitaaliseen ympäristöön. Tässä ympäristössä alustat ovat pyrkineet hyödyntämään joukkoviestinten sisältöjä ilman korvausta ja toisaalta joukkoviestimet ovat olleet näkyvyyden saamiseksi valmiita siirtymään alustojen käyttäjiksi. Toisaalta alustat ovat ottaneet haltuunsa mainosmarkkinoita, mikä on pois perinteisten joukkoviestimien saamista tuloista. Vähitellen internetin tuoman teknologisen murroksen myötä internetin alustoista on tullut joukkoviestimiä, joita ei kuitenkaan käsitellä tai säännellä joukkoviestiminä.⁷⁹ Alustoihin viestinnän mahdollistajina suhtauduttiin pitkään optimistisesti. Vähitellen alustojen sisältöjen omavalvonta eli moderointi, viestejä priorisoivat algoritmit ja alustojen käyttäjien henkilötietoihin perustuva liiketoimintamalli aiheuttivat useita skandaaleita ja sääntelyvaatimuksia.⁸⁰

74. Kehityksestä ks. Christopher T. Marsden, *Internet Co-Regulation: European Law, Regulatory Governance and Legitimacy in Cyberspace*. Cambridge University Press 2011, s. 101–114.

75. Käytännössä solmittiin kansainväliset sopimukset vain lapsipornon, kyberrikollisuuden ja tekijänoikeuksien loukkausten kansainvälisestä torjunnasta. Benoit Freedman – Isabelle Rorive, *Regulating Internet Content Through Intermediaries in Europe and the USA*. *Zeitschrift für Rechtssoziologie* 2002, s. 41–60.

76. Catherine van de Heyning, *The Boundaries of Jurisdiction in Cybercrime and Constitutional Protection: the European Perspective*, s. 26–47 teoksessa Oreste Pollicino – Graziella Romeo (eds), *The Internet and Constitutional Law*. Routledge 2018, s. 29–34.

77. Frank La Rue 2011.

78. Alustatalouden ja toiminnan yleisestä määrittelystä ks. José van Dijck – Thomas Poell – Martijn de Waal, *The Platform Society: Public Values in a Connective World*. Oxford University Press 2018.

79. András Koltay, *New Media and Freedom of Expression: Rethinking the Constitutional Foundations of the Public Sphere*. Hart Publishing 2019, s. 224–226.

80. Viime aikojen skandaaleista kuvaavimpia ovat olleet Frances Haugenin paljastukset, joiden perusteella esimerkiksi Facebookin suomenkielisestä moderoinnista huolehtii muutama työntekijä Berliinissä. Kehityksestä ja skandaaleista ks. Tarleton Gillespie, *Custodians of the Inter-*

Viestinnällisistä oikeuksista muotoutui digitalisaation aikana oikeuksia, joilla sananvapautta ja muita oikeuksia haluttiin vahvistaa. Keskeisiksi viestinnällisiksi oikeuksiksi nostettiin pääsy, saatavuus, dialogisuus ja yksityisyys.⁸¹ Näistä pääsy kietoutuu ihmisoikeuskeskusteluun siitä, onko pääsy internetiin ihmisoikeus tai perusoikeus.⁸² Internet nähtiin niin keskeisenä paikkana viestinnälle ja muulle toiminnalle, että pääsy sinne olisi turvattava kaikille. Saatavuudella on tarkoitettu tiedon saatavuutta. Internet on hyvin fragmentaarinen ympäristö, jossa tekijänoikeudet, palveluiden itsesääntely ja maksullisuus aiheuttavat sen, että suuret määrät tietoa ja mahdollisuudet osallistua yleiseen keskusteluun eivät ole tasapuolisesti saatavilla.⁸³ Dialogisuus tarkoittaa mahdollisuutta osallistua yhteiskunnallisesti merkittävään keskusteluun, mutta myös tällaisen keskustelun mahdollistamista tukemalla niitä palveluita ja mekanismeja, joilla tietoverkoissa käydään tätä keskustelua. Yksityisyys viestinnällisten oikeuksien kontekstissa linkittyy vahvimmin ihmis- ja perusoikeutena turvattuun yksityisyyteen, mutta on ajatuksena laajempi. Internetissä erityisesti alustat käyttävät vastineena maksuttomista palveluista käyttäjien tietoja kaupallisiin tarkoituksiin.⁸⁴

Viestinnällisistä oikeuksista käytävä keskustelu on jatkunut. Samaan aikaan on syntynyt kansalaisliikkeiden ja akateemisen keskustelun myötä ajatus erityisistä digitaalisista oikeuksista.⁸⁵ Tälle keskustelulle on merkittävää, että se keskittyy uuden teknologian tuomaan kokonaisuuteen eli digitaaliseen toimintaympäristöön. Viestinnällisiin oikeuksiin ja yleisesti sananvapauden käytön muutoksiin liittyvässä keskustelussa näkökulma on pääasiassa ollut teknologiasta riippumaton. Näitä teknologiasta riippumattomia viestinnän kysymyksiä käsittelevä keskustelu on muuntunut ajatukseksi episteemisistä oikeuksista.⁸⁶ Näillä oikeuksilla tarkoitetaan oikeutta muodostaa vapaasti omat näkemykset ja oma maailmankuva. Tämän näkemyksen mukaan viestinnälliset oikeudet suojaavat viestintää prosessina ja toimintana, joskaan digitaalisena aikana tämä ei riitä.

net: Platforms, Content Moderation, and the Hidden Decisions That Shape Social Media. Yale University Press 2018. Moderointi ja siihen liittyvät ulkoistukset sekä heikko palkkaus ovat olleet jo pitkään ongelma. Ks. Sarah T. Roberts, Behind the screen: Content Moderation in the Shadows of Social Media. Yale University Press 2019.

81. Nämä neljä oikeutta ovat leimallisia etenkin viestinnällisten oikeuksien ”Helsinki-mallille”. Ks. Horowitz – Nieminen & työryhmä 2019.

82. Ks. tästä erityisesti nykyisen keskustelun yhteenveto Marta Maroni, The Right to Access the Internet: a Critical Analysis of the Constitutionalisation of the Internet. Unigrafia 2022.

83. Horten 2006.

84. Zuboff 2019, s. 197–200.

85. Tässä keskustelussa on useita eri suuntauksia riippuen näkökulmasta. Ks. Kari Karppinen – Outi Puukko, Four Discourses of Digital Rights: Promises and Problems of Rights-Based Policies. Journal of Information Policy 314(10), s. 304–328.

86. Tämä keskustelu on oikeastaan vasta muotoutumassa, ja yhtenä teoreettisista perusteista ks. Lani Watson, The Right to Know : Epistemic Rights and Why We Need Them. Routledge 2021.

Episteemiset oikeudet kiinnittyvät kuitenkin digitaalisen maailman lisäksi taoudelliseen asemaan, tasa-arvoon ja konkreettisiin mahdollisuuksiin.⁸⁷

Oman lisänsä digitalisaation yhteydessä käytävään keskusteluun viestinnän normeista ja sananvapaudesta teknologisen murroksen aikana tuovat esitetyt ajatukset erityisesti digitaalisesta valtiosääntöistymisestä. Tässä keskustelussa digitalisaation myötä tapahtuva muutos kehystetään digitaalisessa maailmassa vaikuttavaksi valtiosääntöistymiseksi eli jonkinlaisen pintatasoa syvemmän normiaineiston muodostumiseksi. Keskustelussa on useita erilaisia suuntauksia. Perinteisimmän näkemyksen mukaan digitaalinen maailma otetaan sääntelyn ja oikeuskäytännön myötä osaksi jo vallitsevia valtiosääntöisiä järjestelmiä.⁸⁸ Tällöin vahvistetaan se, että digitaalisessa maailmassa ovat voimassa samat normit kuin digitaalisen maailman ulkopuolella. Toisen lähestymistavan mukaan digitaaliseen maailmaan perustuvat säännöt ovat muotoutumassa, jolloin nykyiset eri tahojen esitykset digitaalisiksi oikeuksiksi toimivat esimerkkeinä ja johdantoina tulevassa digitaalisen maailman normien luomisessa ja vahvistamisessa.⁸⁹ Tässä lähtökohdassa prosessi on vielä kesken, mutta siihen voidaan vaikuttaa erilaisilla esityksillä. Kolmatta suuntausta edustaa näkemys, jonka mukaan digitaalisessa maailmassa muodostuu oma normatiivinen syvätasonsa, josta käsin luodaan digitaalinen sääntökehikko ja periaatteet.⁹⁰ Tässäkin ajattelussa prosessi on kesken ja keskeistä on se, että digitaalinen maailma on jotain erilaista, uutta ja jopa itsenäistä suhteessa muuhun todellisuuteen.

Keskustelu viestinnällisistä, digitaalisista ja episteemisistä oikeuksista on seurausta viestinnän teknologisesta muutoksesta.⁹¹ Näin ollen keskustelussa lähtökohtana on sananvapaus normina, mutta uudenlaisten oikeuksien ja periaatteiden esittäminen pyrkii uudistamaan sananvapautta vastaamaan digitaalisen maailman tarpeita sellaisina kuin keskustelijat ne esittävät ja vaativat.

Erilaisista viestintään liittyvistä oikeuksista käytävä keskustelu on merkki siitä, että nyt menossa oleva teknologinen mullistus vaikuttaa sananvapauteen

87. Yleisesitys suomeksi artikkelissa Hannu Nieminen – Kari Karppinen – Minna Horowitz – Outi Puukko, Episteemiset oikeudet kuuluvat kaikille! osoitteessa <https://politiikasta.fi/episteemiset-oikeudet-kuuluvat-kaikille/>.

88. Giovanni de Gregorio, *Digital Constitutionalism in Europe: Reframing Rights and Powers in the Algorithmic Society*. Cambridge University Press 2022 ja Oreste Pollicino, *Judicial Protection of Fundamental Rights on the Internet: a Road Towards Digital Constitutionalism?* Bloomsbury Publishing 2021.

89. Edoardo Celeste, *Digital Constitutionalism. The Role of Internet Bills of Rights*. Routledge 2022, s. 215–218.

90. Stefan Kadelbach – Klaus Günther, *Recht ohne Staat?*, teoksessa Stefan Kadelbach – Klaus Günther (Hg.), *Recht ohne Staat? Zur Normativität nichtstaatlicher Normsetzung*. Campus 2011 ja Günther Teubner, *Horizontal Effects of Constitutional Rights in the Internet: a Legal Case of Digital Constitution*. *Italian Law Journal* 3(1) 2017, s. 201–206.

91. Riku Neuvonen – Kari Karppinen, *Uudet oikeudet internetissä: mistä ne tulevat ja keitä ne velvoittavat?* *Tiede ja edistys* 2/2023, s. 63–69.

edellisten mullistusten tapaan. Sananvapaustulkinnoista käydään tällä tavoin kamppailua, ja pääsy internetiin on esimerkiksi Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytännössä katsottu sananvapauteen kuuluvaksi oikeudeksi.⁹² Toisin kuin painotoiminnassa ja sähköisessä viestinnässä digitalisaatiossa pääpaino vaikuttaisi olevan länsimaissa internetissä toimivien suuryritysten ja kansalaisten välisen tasapainon etsimisessä, ei niinkään perinteisessä asetelmassa sensuuri vastaan vapaus tai monopoli vastaan kilpailu. Ainoastaan tietyissä kysymyksissä voidaan puhua vastaavista kansalainen vastaan valtio -tilanteista kuin aiemmissa sananvapausmuutoksissa Autoritaarisissa valtioissa asetelma kietoutuu vahvasti sensuuripyrkimysten ympärille, joten digitaalinen murros on lisännyt sananvapauden määrittelystä käytävää maailmanpoliittista kamppailua.⁹³ Tästä näkökulmasta esimerkiksi EU on vallankäyttäjän asemesta enemmän kansalaisten suojelija vahvistamalla yksityisyyttä ja muita ihmis- ja perusoikeuksia digitaalisessa ympäristössä.⁹⁴ Siinä vaiheessa, kun osa tästä uusiin oikeuksiin liittyvästä keskustelusta siirtyy konkreettiseen sääntelyyn, voivat uudet avaukset toimia rajoitteina viestinnän teknologian kehitykselle.⁹⁵ Toisaalta jos digimarkkina-säädöksen ja kilpailuoikeuden keinoin saadaan tasoitettua hallitsevassa asemassa olevien digijättien valtaa, on tietoverkoissa taas tilaa innovaatioille ja erilaisille ratkaisuille. Tässä sääntely voi asettaa perustason, kuten EU:n yleinen tietosuoja-asetus (GDPR) on tehnyt tietosuojasääntelyssä.⁹⁶

5. Oikeus viestintäteknologian mahdollistajana

Artikkelissa on käsitelty historiallisten kehityskaarien välityksellä sananvapausaatteen ja konkreettisen sääntelyn yhteyttä viestinnän teknologian muutoksiin. Vuosisatojen ajan oikeus ja oikeudelliset työkalut olivat pitkään enemmän repressiivisiä ja tukahduttavia kuin mahdollistavia. Toisaalta tarkat säännöt ja puitteet luova sääntely mahdollistaa liiketoiminnan, josta voi seurata myös teknologisia innovaatioita. Esimerkiksi kirjanpainajat olivat Suomessa petty-

92. Yildirim vastaan Turkki 18.12.2012 kokonaisuudessaan ja Cengiz ja muut vastaan Turkki 1.12.2015, kohdat 49 ja 52.

93. Bradford 2023.

94. EU:n toimenpiteistä ja suunnitelmista ks. Euroopan parlamentin ja neuvoston päätös (EU) 2022/2481 digitaalinen vuosikymmen 2030 -ohjelman perustamisesta, 14.12.2022.

95. Esimerkiksi EU:n julistus digitaalisista oikeuksista ja periaatteista.

96. Euroopan neuvoston ja parlamentin asetus 2016/679 luonnollisten henkilöiden suojelusta henkilötietojen käsittelyssä sekä näiden tietojen vapaasta liikkuvuudesta ja direktiivin 95/46/EY kumoamisesta (yleinen tietosuoja-asetus). Sen vaikutuksista muualle niin sanotun Bryssel-vaikutuksen kautta ks. Anu Bradford, *The Brussels Effect: How the European Union Rules the World*. Oxford University Press 2020.

neitä vuoden 1865 painovapausasetuksen tuomaan painovapauteen, koska se mahdollisti jälkikäteiset sanktiot ja epävarmuus oli haitallista liiketoiminnalle.⁹⁷ Oikeusvarmuus on sääntelyn ja oikeuksien sisällöstä riippumatta tärkein tekijä, jolla oikeus voi tukea viestinnän teknologista muutosta.

Sähköisen viestinnän historiassa Euroopassa ja erityisesti Suomessa monopoli- ja lupajärjestelmät ovat mahdollistaneet sellaisten isojen toimijoiden kehityksen, joilla on ollut varaa rakentaa tarvittava infrastruktuuri, lähetystoiminta ja teknologian läpimurtoa auttavia sisältöjä. Ilman kuluttajia houkuttelevia sisältöjä ei mikään infrastruktuuri menesty. Monopoleilla ja lupajärjestämällä ei ole ollut näin täysin kielteisiä seurauksia teknologian kehittymiselle. Toinen kysymys on, onko näitä sääntelyitä purettu ennen kuin niistä on tullut mahdollistajien asemesta tukahduttajia. Suomessa sähköisen viestinnän monopoliasemat pysyivät pitkälti 1980-luvulle saakka. Vastaavasti puhelintoiminnassa kirjaimellisesti tsaarinaikainen puhelinasetus vuodelta 1886 oli voimassa vuoteen 1987 saakka.⁹⁸ Nämä eivät kuitenkaan suoraan estäneet teknologista kehitystä. Samoin vuosina 1919–2003 voimassa ollut painovapauslaki ja sen korvannut edelleen voimassa oleva sananvapauslaki osoittavat, että vanha sääntely ei ole este. Erityisesti sananvapauslain teknologianeutraali lähestymistapa on osoittautunut järjestysluonteisessa sääntelyssä kestäväksi.

Internetin sääntelyssä poikkeuksellista on ollut ajatus kaupallisen toiminnan ja innovaatioiden mahdollistamisesta nimenomaan säätämällä vapautuksia oikeudellisesta vastuusta. Se yhdistettynä globaalien tietoverkon alueelliseen ja kansalliseen tehokkaaseen sääntelyyn on kuitenkin synnyttänyt vahvoja internet-yrityksiä, jotka vastuuvapauksien turvin ovat kasvaneet jättimäisiksi toimijoiksi. Näiden toimijoiden asema on muodostumassa uhaksi vapaalle keskustelulle, joukkoviestinnälle eri muodoissaan ja innovaatioille. Tehokkaan sääntelyn ollessa alueellista tai kansallista on sääntelyä toteutettu siirtämällä valvonta- ja toimeenpanovastuuta yrityksille itselleen.⁹⁹ Suurista yrityksistä esimerkiksi Meta on kehittänyt Facebookia ja Instagramia varten oman globaalien toimielimen vastaamaan moderaatiotoiminnan kehittämistä. The Oversight Board viittaa toistuvasti päätöksissään kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin, mutta perinteisen sääntelyn näkökulmasta se on puhdasta itsesääntelyä.¹⁰⁰

97. Neuvonen 2018, s. 134. Asetus oli kuitenkin määräaikainen vuoden 1867 valtiopäiviin saakka.

Keisari ei hyväksynyt uusia anomuksia painovapauden säätämisestä, mutta keisari palautti vuoden 1867 painovapausasetuksella voimaan entisen sensuuri- ja lupajärjestelmän.

98. Neuvonen 2012, s. 280.

99. Neuvonen 2023. Vili Lehdonvirta on esittänyt, että erilaiset digijättien säännöt ovat tehokkain normaali laajemmin korvaamassa oikeutta monilla yhteiskunnan osa-alueilla. Ks. Vili Lehdonvirta, *Cloud Empires: How Digital Platforms Are Overtaking the State and How We Can Regain Control*. MIT Press 2022.

100. Kate Klonick, *The Facebook Oversight Board: Creating an Independent Institution to Adjudicate Online Free Expression*. *Yale Law Journal* 2020 ja Riku Neuvonen – Esa Sirkkunen,

Toisaalta on hyvä huomioida, että viestinnän teknologinen kehitys on myös muokannut oikeutta. Sananvapaus on huomattavasti kiinnittynyt painovapauden ajatukseen, jota taas ei olisi ilman liiketoimintana harjoitettavaa painotoimintaa. John Milton nimenomaisesti Areopagiticassa vaati painotoiminnan lupajärjestelmän uudistamista. Sähköisen viestinnän aiheuttamat huolet ja valvontapyrkimykset ovat puolestaan edistäneet ihmisoikeutena ja perusoikeutena turvatun sananvapauden rajoitusperusteiden kehittelyä. Tällä on ollut yleisesti vaikutusta ihmis- ja perusoikeuksien rajoitusedellytysten muotoilussa. Internetin aikana vastuuvapaudet ovat luoneet esimerkkimallin siitä, kuinka vapauttamalla oikeudellisesta vastuusta voidaan vauhdittaa taloudellista ja teknologista kehitystä. Samalla on huomattu, että kehitys voi helposti johtaa käytännössä monopolihin. Esimerkiksi Twitter (nyt X), Facebook ja Instagram ovat palveluita, joilla ei ole todellisuudessa korvaavia vaihtoehtoja. Samalla nämä jätit ovat kasvaneet niin suuriksi, että ne voivat kopioida kilpailijoiden tuotteita tai ostaa kilpailijat pois markkinoilta. Näin ollen (kilpailu)oikeuden rooli on kasvanut merkittävästi vapaiden markkinoiden sääntelijänä. Erityisesti digimarkkinasääntös (DMA) pyrkii tasaamaan pelikenttää tavalla, joka tukee aidosti innovaatioita ja kilpailua. Sääntelyn tehtävä taas on puuttua asiaan, kun markkinat eivät toimi.

Kansalaisyhteiskunnan ja tutkimuksen piirissä on erityisesti digitalisaation myötä kehittynyt oikeuksia. Viestinnälliset oikeudet, digitaaliset oikeudet, episteemiset oikeudet ja digitaalinen valtiosääntö ovat samanlaista yhteiskunnallista keskustelua kuin keskustelu painovapaudesta aikanaan. Tavoitteena on saavuttaa oikeudellisella kehystämällä muutoksia nykyisessä informaation ja resurssien jakautumisessa. Keskustelu näistä oikeuksista liittyy vahvasti keskusteluun yleisesti yhteiskunnallisesta tasa-arvosta erilaisten väestöryhmien kesken. Kysymys on näin ollen tavoitteista, jotka on asetettu oikeuksien ja oikeudellisen kielen muotoon. Nämä uudet oikeudet eivät sinänsä ota kantaa teknologiaan, mutta niiden siirtäminen velvoittaviksi normeiksi todennäköisesti avaisi viestinnän kenttää nykyistä enemmän erilaisille vaihtoehdoille ja innovaatioille.

Joukkoviestinnän hallinnollisen sääntelyn eli sananvapauslain näkökulmasta arvioituna toimivinta sääntelyä on sellainen, joka ei rajaudu tiettyyn teknologiaan, ellei siihen ole sääntelyteknistä tarvetta. Teknologianeutraalilla lähestymistavalla on mahdollista luoda puitteita ja olosuhteita, joihin uudet teknologiat saadaan sopimaan tulkinnalla ja systematisoinnilla. Viestinnän teknologian kehitys on ollut nopeaa viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana, missä oma vaikutuksensa on erikseen säädetyillä vastuuvapauksilla. Nämä ovat olleet kaksiteräinen miekka mahdollistaen nykyisten ongelmien ja valta-asetelmien synnyn. Vapauksien säätämisen sijasta voisi keskittyä siihen, mitä viestinnällä ja julkisuudella tavoitellaan. Sääntely on työkalu näiden tavoitteiden saavuttamisessa.

Impossible race? Law as an enabler of the technological development of communication

RIKU NEUVONEN, LL.D., Title of Docent, Senior Lecturer, University of Tampere; University Researcher, University of Helsinki

In the history of freedom of speech, the law has been seen as an obstacle to economic and commercial innovations. However, technological development is a key part of the history of freedom of speech. Freedom of speech has been synonymous with freedom of the press, which as a concept refers to specific communication technology. Internet regulation is based on the exemption of liability for certain internet companies. This has created a new public space and new business models. Now this activity is being reined in again through law. The central question posed by the article is how law and communication technology interact and how the law can act as an enabler.